

PATRIOTIZEM V MLADINSKI KNJIŽEVNOSTI*

2

Naša literarna kritika ob koncu petdesetih in v začetku šestdesetih let se začena jasneje zavedati, da sama tematika NOB še ne zagotavlja umetniške kvalitete: »Dobrohotno razumevanje, naša čustvena prizadetost in iz družbene angažiranosti porajajoča prizanesljivost in navdušenost ne smejo zaustaviti našega iskanja stvarnosti in resnice« (v književnosti NOB), svari Viktor Smolej v NR leta 1962. »Stalno povzdigovanje in občudovanje literature iz NOB nam vrednote te literature vse bolj zatemnjuje in zabrisuje, posebno pri mladih pokolenjih,« nadaljuje isti pisec in se s tem dotakne zelo občutljive točke, ki zadeva predvsem generacije, ki so se narodnoosvobodilnega boja udeležile in v povojnem času čutile potrebo, da v literarni obliki ohranijo svoja doživetja prihodnjim, še zlasti mlademu rodu — ne oziraje se pri tem na lastne literarno-ustvarjalne sposobnosti in na nekatere zakonitosti, ki so posebne za mladinsko literaturo. V ospredju je bil in je tudi za nekaj časa zadoščal dober namen in dobra volja. V poznejših letih je to izhodišče pripeljalo do marsikakega nesporazuma, v današnjih časih pa pisanje mladinskih knjig s to tematiko ne prinaša sicer literarne slave, pač pa ima prizvok aktualnosti in uspeha. Nekateri ambiciozni sodobni mladinski pisatelji skušajo svojo ustvarjalno slabokrvnost na eni strani prikriti s tem, da se poskušajo v knjižnih vrstah, ki so se uveljavile na področju mladinske literature in v temah, ki so na tem področju aktualne; med njimi so tematika NOB in ideje, ki naj jih ta tematika posreduje, še vedno v ospredju. S tem si pisatelji širijo opus svojih del do spoštljive številčnosti, kar daje že samo na sebi misliti, da ti teksti niso nastali iz piščeve notranje intimno-izpovedne nuje. »Piscem je literarna vzpodbuda lastna udeležba v NOB ali pomembnost zgodovinskih dogodkov v tem času in je zato tudi vir snovi, medtem ko miselne prvine, ki to snov presegajo ali naknadno osmišljujejo, prvotno osnovo-podobo mukoma in neavtentično, modno oživljajo,« ugotavlja literarna zgodovina 1945—1965.

Mladinska literatura s tematiko iz NOB kot nosilka vrednot in domoljubnih idej se je v naši literaturi izoblikovala kot tematsko zaokrožen ciklus, ki pa ne vsebuje tendenc po uveljavljanju novih stilnih prvin, skratka, ne išče sprememb v načinih in sredstvih izražanja, temveč pomeni nadaljevanje smeri in zvrsti, ki so se izoblikovale v prejšnjih obdobjih našega literarnega razvoja. Opira se na takomenovani stil novega realizma ter se zateka k ustaljenim, za mladinsko literaturo že iz prejšnjih obdobjih značilnim književnim vrstam.

Od teh sta v ospredju pravljica in realistična povest, v katerih je zgodovinsko oziroma spominsko gradivo podano na način pustolovskih zgodb, zelo uveljavljene književne vrste v mladinski književnosti. V njih se ponovno srečujemo z

* Čeprav je bil članek v Naših razgledih (26. marca 1971) brez vednosti uredništva JIS že v celoti natisnjen, ga tu zaradi nekaterih bralcev vseeno objavljamo do konca. — Uredništvo.

vprašanjem, ki smo ga v teh razmišljanjih že zabeležili: v kakšnem ravnotežju je pustolovščina, katere junaki so praviloma otroci, bralčevi vrstniki — drugače kot pri zgodnejših zgodovinskih povestih, v katerih so glavni junaki sicer mladi ljudje, vendar ne več otroci (Scott, Sienkiewicz, Finžgar) — z zgodovinsko, spominsko snovjo? V veliki večini besedil je ravnotežje porušeno na škodo zgodovinskega in spominskega gradiva kot posrednika patriotičnih idej. V ospredju sta akcija in hotenje, da naj ostane glavni junak — otrok kot nosilec te akcije psihološko prepričljiv; gibalna sila akcije pa nudi pustolovski vrsti zelo ustaljen kompozicijski prijem — slučaj. Napetost zgodbe je stopnjevana z usmeritvijo akcije na nasprotnika, ki daje junaku možnosti, da se izkaže v neštetih dražjih in živce cefrajočih nevarnostih; psihološki argument, da glavni junak to bitko sprejme, je motiviran z junakovim sovražnim razpoloženjem do nasprotnika, ki je v teh tekstih predstavljen kot predstavnik posebnega naroda. Tako se spet najdemo pred vprašanjem; ali je takšen prikaz NOB pravilen, smiseln za mlade generacije? Ali premočno poudarjanje slučajnosti v mladem bralcu ne zatira zavesti, da je bila NOB široka, idejno domišljena in organizirana akcija, ne pa zgolj vrsta bolj ali manj naključnih dogodkov? Ali ne vcepjamo s tem, ko motiviramo junaštva glavnega junaka s sovraštvom do nasprotnika-predstavnik določene nacije, mladim rodovom revanšistično miselnost, ki ne privede k miru in pomiritvam med narodi (zadnji politični godoki v zamejstvu so priče tega)? Ali ni osnova socialističnega patriotizma humanizem, ki vodi k strpnim odnosom do drugih narodov?

»V šoli sem dobila čudno podobo o vojni,« pravi 16-letna Nataša (Beseda mladih, Borec 1964/2), »sovražnik še vedno ni bil človek, pač pa oduren Nmec in strahopeten Italijan . . . Ko bi mi takrat kdo rekel, da imajo tudi sovražniki doma družine in otroka, mu ne bi verjela.« Ali: »V osnovni šoli sem imela tovarišico učiteljico, ki nam je večkrat pripovedovala o svojih doživljajih med vojno. Bilo me je le strah. Spominjam se, da sem se po takih pogovorih ponoči zbujala in jokala . . .«

Ali ni škoda patriotično literaturo o NOB posredovati mladim preko duševnega šoka? To spominja bolj ali manj na metode katoliške cerkve, ki se je posluževala šokantnih in sentimentalno pretresljivih zgodb iz življenja mučencev, da bi si pridobila mlade vernike.

In končno, sleherna nacionalna nestrpnost vodi k prihodnjim vojnám. Edino sprejemljivo v mladinski literaturi je sovraštvo do slabega, zla in krivic, zla, ki ga prinaša vojna, ne pa posamezni ljudje ali narodi. Knjiga o vojni, ki ne prinaša sovraštva do človeka, marveč odpor do vojne in vsega, kar jo spremlja, je v mednarodnem merilu znana in priznana: Archer Pinkhoff — »Zvezdini otroci«; iz našega opusa novejših del z vojno tematiko pa F. Forstneriča: »Srakač«.

S »Srakačem« prihaja na površje neka posebna razsežnost, ki je bila doslej v naši mladinski književnosti s tematiko NOB skorajda popolnoma odsotna, razsežnost, ki šele daje literarnemu delu pečat mladinske literature. Doživljanje in umetniško oživljanje življenja ter dogodkov skozi prizmo lastnega osebnega otroštva je hkrati tudi izpoved, resnica o tem otroštvu.

Leta 1964 smo v analizi z naslovom »Mladinska literatura s tematiko NOB od leta 1945—1964« postavili domnevo, da bo . . . »mladinska literatura s tematiko NOB postala prepričljiva takrat, ko bo izhajala iz resničnih doživetij otroštva ob prisotnosti resničnih kreativnih sposobnosti . . .« Ni torej dovolj biti udeleženec NOB in pisatelj, ki približuje NOB otroku s tem, da dogodke in ideje tega časa poenostavlja (in s tem vulgarizira) ter jih po tej poti poskuša približati otroku. Takšna pot je sicer najenostavnejša in najbližja, pa redkokdaj pripelje do umetniške zrelosti in prepričljivosti, njena misel je kratkotrajna, z zgodovinskimi in družbenimi spremembami, ki jih oblikujejo nove generacije, se praviloma izmaliči. — Bolj velja biti pisatelj, ki je sposoben, ozreti se na pretekle dogodke skozi prizmo otroškega sveta in skozenj vdihniti življenje ideji patriotizma. Za ustvarjalca je to naporna pot in nedvomno imajo izhodišče tisti, ki se temu ambientu bližajo skozi doživetja lastnega otroštva.

Kajti otrok nas s svojimi predstavami o miru, domovini, svobodi in sreči prese- neča na vsakem koraku. Mladinska literatura oz. mladinski pisatelji so dolžni iskati stikov s temi predstavami.

O svobodi:

»Meni je takrat svoboda, ko se na travniku lovimo; svoboda je to, ker so parti- zani premagali fašiste; svoboda je, če imamo športni dan ali kak prost dan; svo- boda je, kadar se učiš celo popoldne in če te očka pusti ven na dvorišče in rečeš, da si prišel na svobodo . . . itd.« (Mladina 1970/46/47).

O sreči:

Sreča je, če si na svobodi; srečen sem, da ni več vojne in da je mir; sreča je, če zadeneš na jugoslovansko loterijo.«

Ali? »Kaj so nebesa? Tam rastejo jabolka, hruške, češnje . . . Aha, torej so nebesa kompot?« (K. Čukovskij: Ot dveh do pjati.)

Menim, da je vsaka od teh izjav vredna seminarske naloge za psihologa.

Ker se v obdobju po letu 1945 patriotične ideje izražajo predvsem v povezavi z zgodovinskimi dogajanjem, je vsekakor pomembno vprašanje, kdaj se razvije pri bralcu — otroku občutek za zgodovino. Opažanja in raziskave so pokazale, da je ta občutek za zgodovino v ospredju šele po desetem letu starosti in to je hkrati obdobje, ko daje bralec v svojem literarnem zanimanju prednost pustolovščini; ne sme nas torej presenečati, da so se mladinski pisatelji v posredovanju zgodovinskega gradiva tako zelo oprijeli pripovednega načina pustolovskih zgodb. Toda vedno še ostaja vprašanje — kako? Tudi zgodovinska pustolovska zgodba je lahko umetniško prepričljiva ali pa ne.

V našem gradivu (O mlad. lit. s tematiko NOB 1945—1964) smo si zastavili tudi vprašanje: Kdaj začeti otroka na področju literature seznanjati z NOB? — Ali je bolje, da otroku nudimo črno-beli kliše te tematike preko pravljicnih zgodb, ki bi jih rešila samo velika umetniška potencia, ali raje počakati do tiste starostne dobe, ko bo otrok zrel za bolj zamotano, a zato objektivneje podano tematiko?

Literarni teksti, ki interpretirajo mlajšemu otroku to tematiko, uporabljajo zakonitosti pravljice kot književne vrste; zgodovinsko-realistični element je tej vrsti sam po sebi tuj, saj se je zakonitost te vrste izoblikovala v zgodovinsko povsem drugem času, ob drugačnih duhovnih pogojih. Ali pa se na tem področju ustvarjalci poslužujejo prvin in otroškega fantazijskega sveta, preko katerega skušajo izraziti vrednote NOB. Tudi tu pisatelji ostajajo na pol poti. Zbirka črtic L. Suhadolčana »Punčka« je taka, na pol prehojena pot. Smejoči pajac, ki obvisi na žični ograji taborišča, zmaličen medvedek pod gosenicami tankov, razcefrana punčka, s katero se žogajo nemški vojaki, grede v smeri šoka. Tu prvine otroškega fantazijskega sveta niso prisotne kot interpretatorji tega sveta, marveč so najobčutljivejše sredstvo, preko katerega želi pisatelj sprožiti v otroku odpor do sovražnika. Tako pojmovani in sproženi efekti pripeljejo do šoka; te vrste terapija, ki naj otroka temeljito »ozdravi« vsakršnega nesporazuma v njegovem odnosu do sovražnika, ni književnosti in tudi otroški književnosti adekvatno izrazno sredstvo. Zato izpoved Nataše (v reviji Borec 1964/2): »Bilo me je strah, po takih zgodbah sem se ponoči zbudila in jokala...«

Simbolni pomen, ki ga ti teksti v sebi nosijo, bi lahko zazvenel v svetu literature za odrasle — vendar kot že rečeno, pisatelj je ostal na pol poti, ker je s temi črticami želel priti v svet mladinske in še posebej otroške literature. Ob takih besedilih se tudi sprašujemo, ali izhaja avtor iz resničnih dogodkov, ki so jih otroci vojne doživljali, otroci, ki so zavoljo takih dogodkov pretrpeli okrutne duševne pretrese? Ali je edina pot, da ohranjamo odpor do vojne, pot šoka, ki ga smemo ali ne smemo prihraniti sedanjim generacijam? Čeprav je bil nekoč resnica? Zgodovinska resnica, resnica individualnega doživetja, umetniško izpovedana resnica — to so problemi, s katerimi se je literarna teorija že ukvarjala prav ob nesporazumih, ki so nastajali na področju literature s tematiko NOB. Nikoli niso mogla literarno-teoretična razglabljanja dati zadovoljivih odgovorov na ta vprašanja; odgovor daje lahko samo resničen umetniški tekst, tudi na področju mladinske literature. Prav pa je, da smo občutljivi, da vsa ta vprašanja zaznavamo, jih obravnavamo, iščemo odgovore in se tudi razburjamo.

Moja razmišljanja bodo dosegla svoj namen, če bodo spodbudila k nadaljnjemu obravnavanju in iskanju odgovorov.

Zapiski, ocene in poročila

PRAKTIČNA POLJSKA STILISTIKA

Za obširno *Poljsko stilistiko* iz leta 1959 — o njej smo poročali tudi v našem časopisu¹ — je na Poljskem izšla pred nedavnim nova knjiga s tega področja, ki ima naslov *Praktična stilistika*.²

Prvo od teh dveh knjig je kot pionirsko delo poljska kritika ocenila pohvalno, zlasti še zato, ker sta morala avtorja sama zbrati vse jezikovno gradivo, saj jima niso

bile na voljo nikakršne poprejšnje monografije ali vsaj opisi konkretnega stila. Knjiga pa je naletela tudi na ostro kritiko, predvsem glede teoretskih izhodišč, ki da so tradicionalna, da zaostajajo za novodobnim pojmovanjem stilistike, kakršno so

¹ JIS VII, 1961/2, št. 6, 7.

² Anna Wierzbicka, Piotr Wierzbicki, *Praktyczna stylistyka*. Warszawa 1968, 1969².